

VILÁG- TÖRTÉNET

9. (41.) évfolyam 2019. 4.

A BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

- **ANDREIDES GÁBOR**
MUSSOLINI ÉS A FASISZTA VEZÉREK
- **ALESSANDRO VAGNINI**
AZ OLASZ KÜLPOLITIKA ÉS MAGYARORSZÁG
- **JUHÁSZ BALÁZS**
A FASIZMUS KATONAPOLITIKÁJA
- **LÉNÁRT T. ANDRÁS**
A FASIZMUS VÁLTOZATAI SPANYOLORSZÁGBAN
- **FEJÉRDY ANDRÁS**
RÁKOSI MÁTYÁS, AZ OLASZ BALOLDALI PÁRTOK ÉS
A FASISZTA HATALOMÁTVÉTEL
- **SZEMLE**
SZILÁGYI ÁGNES JUDIT, MAXIMILIANO GABRIEL GREGORIO
CERNADAS, MIRJANA POLIĆ BOBIĆ, ZEIDLER MIKLÓS ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Stefano Bottoni,
Katona Csaba, Martí Tibor
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László, Erdődy Gábor,
Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Majoros István, Mihalik Béla Vilmos,
Pók Attila, Poór János

9. (41.) évfolyam 2019. 4.

TARTALOM

100 éves a fasizmus (Andreides Gábor – Juhász Balázs)	497
<i>Tanulmányok</i>	
Andreides Gábor: Mussolini és a fasiszta vezérek	499
Pasquale Fornaro: A rezsim egyik „perifériája”. A Nemzeti Fasiszta Párt Szicíliában	513
Raoul Pupo: Olaszország peremén. A „határ menti” fasizmus	529
Alessandro Mazzetti: Az olasz hadiflotta és a fasiszta geopolitika a Földközi-tenger térségében	543
Alessandro Vagnini: Az olasz külpolitika és Magyarország. A liberálisból a fasiszta rendszerbe történő átmenet idején	557
Juhász Balázs: A fasizmus katonapolitikája és a magyarországi katonai kölcsönök	571
Lénárt T. András: A fasizmus változatai Spanyolországban	585
Murber Ibolya: A fasizmus ausztriai exportjának kezdetei. Bethlen és a Heimwehrek kapcsolati hálózata, 1927–1929	599
Fejérdy András: Rákosi Mátyás, az olasz baloldali pártok és a fasiszta hatalomátvétel	615
Egry Gábor: Konvergáló új nacionalizmusok? A magyar és az olasz nacionalizmusról	627
Pritz Pál: Személyiség és történelem. Benito Mussolini és Gömbös Gyula némely pályafordulójának példáján	639
<i>Szemle</i>	
Két luzo-brazil pályakép a fasizmushoz való viszonyuk tükrében (Szilágyi Ágnes Judit)	647
Nemzeti identitás és modernitás három, egymástól távol eső régióban. Latin-Amerika, Dél-Európa, Kelet-Közép-Európa, 1870–1945 (Maximiliano Gabriel Gregorio Cernadas – Mirjana Polić Bobić – Zeidler Miklós)	652
<i>Megemlékezés</i>	
In memoriam Simon István (1960–2019) (Andreides Gábor – Juhász Balázs)	667

Jelen számunkat Andreides Gábor és Juhász Balázs szerkesztette

CONTENTS

On the Centenary of Fascism (Gábor Andreides – Balázs Juhász)	497
<i>Studies</i>	
Gábor Andreides: Mussolini and the Fascist Leaders	499
Pasquale Fornaro: A “Periphery” of the Regime: The National Fascist Party in Sicily	513
Raoul Pupo: On the Borders of Italy: The “Frontier Fascism”	529
Alessandro Mazzetti: The Italian Navy and Fascist Geopolitics in the Mediterranean	543
Alessandro Vagnini: Italian Foreign Policy and Hungary during the Transition from a Liberal System to Fascism	557
Balázs Juhász: The Military Policy of Fascism and the Military Loans to Hungary	571
András Lénárt T.: Spanish Versions of Fascism	585
Ibolya Murber: Beginning of the Export of Fascism to Austria: Network of Bethlen and the Heimwehr Movement, 1927–1929	599
András Fejérdy: Mátyás Rákosi, the Italian Left and the Fascist Takeover	615
Gábor Egry: Converging New Nationalisms? On Hungarian and Italian Nationalism	627
Pál Pritz: Personality and History: On the Example of Some Career Turns of Benito Mussolini and Gyula Gömbös	639
<i>Book Reviews</i>	
Two Political Biographies: Marcello Caetano, Plínio Salgado in the Light of Their Relationship to Fascism (Ágnes Judit Szilágyi)	647
National Identity and Modernity 1870–1945: Latin America, Southern Europe, East Central Europe (Maximiliano Gabriel Gregorio Cernadas – Mirjana Polić Bobić – Miklós Zeidler)	652
<i>Commemoration</i>	
In memoriam István Simon (1960–2019) (Gábor Andreides – Balázs Juhász)	667

Olaszország peremén

A „határ menti” fasizmus

A „határ menti” fasizmus a periferikus fasizmusok kategóriájába tartozik, de a fasiszta mozgalom alapításakor a „felszabadított” földek és különösen a Júlia-Alpok térsége az olasz állam stratégiailag fontos területeit jelentették. A keleti határ kérdése volt ugyanis az, amely esetében az olasz külpolitika nem érte el a célját a Párizs környéki békekében, s ez felerősítette a „megcsonkított győzelem” mítoszát.¹ Szintén éppen az adriai határon érlelődött a fiumei kaland, amely nagy csapást jelentett a liberális intézmények hitelességére.² A római menetelés viszont, amelyet Gabriele D’Annunzio a határvidékről kívánt megindítani, hogy megdöntse a Nitti-kormányt, el sem indult; így a valódi római menetelést pár évvel később Mussolini valósította meg, amikor az adriai kérdést már megoldották, és amikor a felszabadított földek jelentősége csökkent. A határ menti fasizmus mindazonáltal már korán megszületett és kibontakozott, s mindvégig erős szimbolikus szerepet töltött be. Az említett vidékek azonban hamar marginalizálódtak azokhoz a területekhez képest, ahol az olasz társadalmon belüli új politikai viszonyok kialakultak, s ez nagymértékben közrejátszott abban, hogy a határ menti fasizmus hatása igen hamar csak helyi szintre korlátozódott. Továbbra sem mondott le azonban arról, hogy jelentősebb mértékben befolyásolja az olasz külpolitika és ezen belül az Ausztriához és Jugoszláviához fűződő kapcsolatok alakítását.

Erőszak és paramilitarizmus

Egy tüzetesebb vizsgálatot követően megállapítható, hogy a koraérettség, amelyet helyesen a határ menti fasizmus egyik fő jellemzőjeként tartanak számon, sokkal összetettebb jelenséget foglal magában. Először is a fasiszták csak az utolsóként megjelenő csoportot alkották az adriai határnál a szélsőjobboldali, felfogató erők között az atrocitásokban bővelkedő világban, amely már hozzászólt a szervezett tömeges erőszakhoz. Az első nacionalista rohamcsapatok 1918 decemberében,

* A szerző az Università degli studi di Trieste Dipartimento di Scienze Politiche e Sociali egyetemi tanára (Trieste, Piazzale Europa 1., raoul.pupo@dispes.units.it).

1 Burgwyn, 1993; Cattaruzza, 2007. 113–128.; Melchionni, 1981; Monzali, 2009. 379–406.; Pupo, 2018. 47–66.; Vivarelli, 1991. 156–257., 379–420.

2 Alatri, 1959; Ledeen, 1997; Pupo, 2018; Guerri, 2019.

Andrea Karlin szlovén püspök székhelyének feldúlásakor tűntek fel Triesztben.³ 1919-ben továbbra is a nacionalista akciócsoportok voltak a szocialistákkal vívott összecsapások főszereplői, ők próbálkoztak először Triesztben a Narodni Dom (Népház), a szlovén kulturális központ lerombolásával, míg ezzel egy időben Fiumében a nacionalisták saját milíciát hoztak létre, amelyet a királyi hadsereg fegyverzett fel és képzett ki.⁴ A Venezia Giulia-i paramilitarizmus korai kialakulását és jellemzőit könnyebben megérthetjük, ha nemcsak az olasz politika alakulását vizsgáljuk, hanem ha kitekintünk az egykori Habsburg-területekre, ahol a háborút követően hamar létrejöttek és jelentős méreteket öltöttek a félkatonai szervezetek.⁵

1919 őszétől D'Annunzióhoz kötődik a legnagyobb mértékű nacionalista felforgató tevékenység az adriai térségben. Az első fasiszta csoportosulások mind Triesztben, mind Fiumében hosszú ideig az ő hatása alatt álltak. Az önállósodási kísérlet Triesztből indult, ahol a fasiszták a Mussolini által jó időben küldött toscanai Francesco Giunta személyében karizmatikus és hozzáértő vezérré találtak, aki több vasat tartva a tűzben határozottan és ügyesen játszott ki a kártyáit. A fasiszták táboruk kialakításakor nemcsak az egykori uralkodó osztály, az előkelő réteg tagjaival, akik egyébiránt sietve a nacionalisták mellé álltak, hanem a háború kárvallottjaival, az olasz megszállás idején a városban megjelenő kalandorokkal és a „királyságbeliekkel” is számoltak (utóbbi csoportot azok alkották, akik az olasz hadüzenet után 1915-ben elhagyták a várost, s akik 1918 végén a háborús fosztogatások és kisajátítások után ingóságaiuknak csak hűlt helyét találták). Másrésztől akciócsoportjaikra támaszkodva elkezdték megszervezni az erőszakot a városban, míg a nacionalisták D'Annunziót követve mind Fiumébe mentek. Ilyen értelemben kulcsepizód volt a trieszti Narodni Dom felgyújtása 1920 nyarán (*1. kép*), amely a helyi városi szlávságnak az olasz hegemoniával dacoló szembenállását szimbolizálta. Ez a vandál cselekedet egy többéves erőszakhullámot robbantott ki, amelyet a helyi hatóságok az egész tartományban elnéztek, sőt időnként támogattak is. Az erőszakspirál a határ menti faszizmust egy csapásra elhanyagolható erőből a politikai versengés főszereplőjévé változtatta, amely igen hamar az összes szláv- és szocialistaellenes erő vonatkoztatási pontjává vált.⁶

Ideológia és politikai elképzelések

A mozgalom a határ menti fasizmus jelzővel határozta meg önmagát Júlia tartományban. A fasiszta elképzelés szerint a határ nemcsak a mozgalom működését meghatározó körülményeket jelentette, hanem egy politikai erő jelképe is volt, amely a barbárság világától, tehát a szlávságtól és különösen a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságtól elválasztó mezsgye hatékony védelmezőjeként állította be magát (az új délszláv államalakulat Ausztriától megörökölte az olaszság „történelmi ellen-

3 Apollonio, 2001. 205.

4 Pupo, 2018. 66–80.

5 Bresciani, 2017.; Pupo, 2017.

6 Apih, 1966. 121–126.; Apollonio, 2001. 291–312.; Vinci, 2011a. 82–87.

1. kép. A Narodni Dom felgyújtása, 1920. július 20.

fele” titulust). Védelmezői szerepét – több ellentmondással – az ezeréves latin civilizáció örököséiként az olasz hazafiak felsőbbrendűség-érzésére alapozta a vadembereknek tartott szlávokkal szemben.

A politikai elgondolások tekintetében nem mutatott semmilyen eredeti tartalmat a háború előtti és utáni olasz nacionalizmus klasszikus tételeihez képest. Lehetőséget nyújtott viszont arra, hogy ezt a kérdést egy határozott, erőteljes propaganda alaptételévé tegyék, amelyet szimbolikus gesztusok és az erőszak rendszeres alkalmazása kísért azokkal szemben, akiket a másik oldalon állóknak, határon túlinak ítélték, még ha olasz területen élnek is – mint például a szocialisták és a szlávok.

Egy ilyen politikai platform és egy ilyen harcosság meglehetősen könnyen biztosította a politikai hegemoniát a faszizmusnak Venezia Giuliában. Giunta viszont másra, többre, minőségi ugrásra vágyott, mint hogy a d’annunziánus Fiuméből érkező segélykéréseknek eleget tegyen, de hamar meg kellett hajolnia Mussolini realizmusa előtt, aki viszont örömmel vette, hogy Giovanni Giolitti véget vetett a költő vállalkozásának, mivel így egy legyőzhetetlen konkurenciától szabadult meg.⁷ Mindenesetre Giunta is megkapta a lehetőséget a visszavágásra, amikor két évvel később ő vezethette a rapallói egyezményvel létrehozott Fiumei Szabadállamot 1922-ben felszámoló puccsot (2–3. kép).⁸

Ugyanabban az évben Giunta a bolzanói menetelést is vezette, amely a római egyik főpróbája volt. A faszizmus alkalmasnak tűnt az új határoktól kiindulva Olaszország politikai újjászervezésére, amit D’Annunzio célul tűzött ki magának, de nem tudott véghezvinni. Ebben az értelemben a „határ menti faszizmus” kategóriáját két okból is ki lehet terjeszteni a Trentino–Alto Adige-i (dél-tiroli) helyzetre.

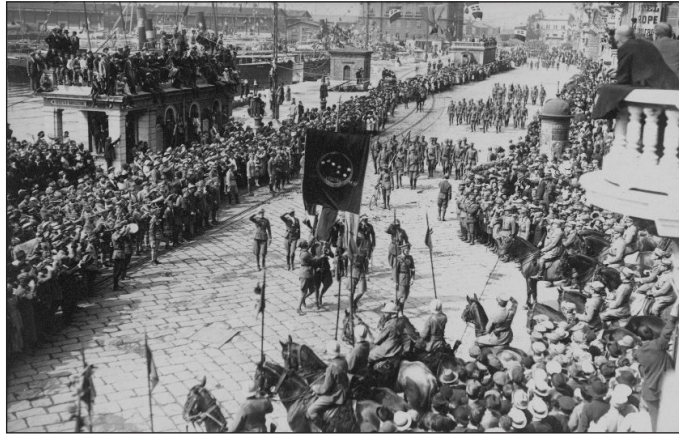
Először is, a Nagy Háborúhoz fűződő igencsak különleges kötelék miatt, amelynek a faszizmus különleges örököséiként, sőt egyedüli legitim értelmezőjeként kívánta feltüntetni magát. És valóban, Venezia Tridentina és Venezia Giulia azon

7 Apollonio, 2001. 327–338.

8 Stelli, 2017. 252–255.; Pupo, 2018. 147–154.

2. kép. D'Annunzio
csapatainak parádéja
Fiumében

3. kép. III. Viktor Emánuel
látogatása Fiumében,
1924-ben,
két évvel a város
Olaszországhoz
kerülése után

csaták helyszíne, ahol a háborúban elesett olasz fiatalság jelentős része a vérét ontotta, így a konfliktus epikus és múltidéző jellegével meglehetősen különleges kapcsolatot ápol, ami valóban alkalmas volt azon mítoszképzésre és azon ünnepi rítusok végrehajtására, amelyekből a faszizmus politikai elképzelései táplálkoztak. Legalább hasonló fontosságú volt a másik tényező – amit Venezia Tridentina és Venezia Giulia fasisztái, hogy a politikai küzdelemben bizonyítsák, alkalmasak a Nagy Háborúból győztesen kikerülő Olaszország vezetésére, előtérbe állítottak – a nemrégiben annektált területeken élő nemzeti kisebbségek elhanyagoltnak tartott kérdése. Erre a politikailag létfontosságú problémára a határ menti faszizmus szerves és radikális választ adott: a kisebbségeknek el kell tűnniük. Ez a nemzeti kérdés kiélézése volt, és éppen a nacionalizmus korai és hangsúlyos hozzájárulása teremtette meg a politikai összefogó erőt, ami miatt úgy tűnt, hogy „a határ menti faszizmus céljai és

Olaszország területi növekedése

szándékai szervezettebb egységet képeztek, mint az ország többi részében erősen összetett jellegű fasizmuséi”.⁹

Az új – az északi, illetve a keleti – tartományok egymástól is jelentősen különböztek (lásd a térképet). Dél-Tirolban például más volt a nyelvi megoszlás, ott ugyanis egyértelműen el lehetett határolni a német, illetve az olasz ajkú lakosság által lakott területeket, nem úgy, mint az adriai partvidéken, ahol a nyelvi-etnikai csoportok egymással keveredve éltek. Alto Adigében (Dél-Tirolban) tehát a fasizmus inkább a szomszédos Trentinóból és Olaszország többi részéről importált jelenség volt, míg a Júliai-Alpok térségében a mélyen megosztott helyi társadalmon belül alakult ki.¹⁰

A fasizmus 1922-es hatalomra kerülésekor a politikai egyensúly már elbilent, és az adriai vidék már lekerült a nagy történelem színpadáról, mivel az 1920. novemberi rapallói egyezmény lényegében lezárta a keleti határ kérdését. Ennek ellenére a későbbiekben is továbbélt a „megcsonkított győzelem” mítosza, amelyet Mussolini is felhasznált propagandacélokra, habár ő nyújtotta Giolittinek a Jugoszláviával történő megállapodás megkötéséhez szükséges támogatást a jobboldal részéről.¹¹ Bizonyos, hogy a határ menti fasiszták, az adriai nacionalizmus örökösei szélsőségesen jugoszlávellenes irányba próbálták a fasiszta külpoli-

⁹ Cattaruzza, 2007. 168.

¹⁰ Pupo, 2011.

¹¹ Parlato, 2010. 118–121.; Guerri, 2019. 393–401., 482–483.

tikát terelni, ami inkább csak a szavak szintjén sikerült nekik, míg a diplomáciai tevékenységben már kevésbé.

A két világháború közötti húsz évben ugyanis a fasiszta külpolitika két irányvonal között ingadozott, melyek már jóval a római menetelés előtt kikristályosodtak: a Sidney Sonnino–Vittorio Orlando-féle koncepció Jugoszláviára a közép-európai és a balkáni olasz terjeszkedés akadályaként tekintett, így attól minden lehetséges módon meg kívánt szabadulni; Carlo Sforza elképzelése az előbbivel ellentétben az Adriai-tenger túlsópartján az olasz érdekek erős támaszaként tekintett a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságra.¹² Az Olaszország és Jugoszlávia közötti válságok valójában nem az immáron nyugvópontra jutott adriai partvidék kérdése, hanem Albánia miatt robbantak ki. Ennek ellenére – mivel a sasok országának sorsával szemben meglehetősen közönyös volt a hazai közvélemény – az olasz retorika és jugoszlávellenes propaganda továbbra is az adriai versengést állította középpontba, különösképpen Dalmáciára utalva. A kibékíthetetlen nemzeti és állami ellentétek hangsúlyozása azonban még a diplomáciai kapcsolatok legkiegyensúlyozottabb időszakában is törekennyé tett mindenféle konstruktív jószomszédi viszonyt Róma és Belgrád között.

A határ menti fasiszták látszólag nagyobb befolyással rendelkeztek az olasz külpolitika egy másik, vagyis az Ausztriával ápolt viszony alakítására. Itt a júliai elit egyes tagjai csatlakoztak a fasizmushoz, és felajánlották közép-európai ismereteiket és kapcsolataikat, mint például Fulvio Suvich külügyi államtitkár, aki az alpesi köztársaság vazallussá tételét szorgalmazta, de erőfeszítései sikertelenek maradtak, egyrészt a Harmadik Birodalom új dinamizmusa, másrészt az olasz pénzügyi rendszer korlátai miatt.¹³

Kisebbségek, „idegenek”

Visszatérve az Olaszország és Jugoszlávia közötti kapcsolatokra, mindkét fél kisebbségekkel szembeni politikája jelentősen hozzájárult a viszály elmélyítéséhez. A rapallói egyezményben rögzített kisebbségvédelmi előírások ellenére a dalmáciai olasz kisebbség – főleg az új, jugoszláv viszonyokba való beilleszkedés nehézségei, nem pedig nyílt elnyomó politika miatt – megtört. Sokkal rosszabbul járt az olaszországi szlovén és horvát kisebbség. Míg a külső szláv ellenséggel kapcsolatban a határ menti fasisztáknak az 1930-as évek közepéig nyilvánvalóan figyelembe kellett venniük a Mussolini-féle reálpolitikát, a belső szláv ellenséggel szemben szabadjára engedhették agresszivitásukat, az állami erőszakot ugyanis akciócsoportok fellépése kísérte.

A júliai fasiszták itt sem találtak fel sok dolgot: egyszerűen csak bevezették az új keleti tartományokban a Gentile-féle oktatási törvényt, amely megtiltotta az olasztól eltérő nyelvek használatát a tanítás során, majd itt is kiterjesztették az Alto-

¹² Bucarelli, 2006; Guerri, 2019.

¹³ Millo, 2012.

Adige esetében már elfogadott rendelkezéseket a földrajzi és a vezetéknévek olaszosításáról. Ezek a törvények nyilvánvalóan sértették a nemzeti kisebbségeket, végrehajtásukat Alto-Adigében azonban bizonyos mértékben korlátozták a német, a dél-tiroli lakosság kultúrája iránti egyfajta tiszteletből. Ezzel ellentétben Venezia Giuliában – a szlávokkal szembeni felsőbbrendűségi érzésből adódóan – annál szigorúbban alkalmazták. A felsőbbrendűségi érzés nemcsak a fasisztákra volt jellemző, hanem mélyen gyökeret vert a liberális-nemzeti vezető rétegben is, és a lakosság körében is elterjedt, különösen a városi környezetben, ahol a hagyományos város-vidék ellentétből táplálkozott.¹⁴ Az „etnikai helyreállítás” politikájának tehát félreérthetetlen volt a célja, és a végsőig elment az alkalmazott módszerek terén, a fasiszta uralom idején az egész olasz lakosságot már amúgy is érintő elnyomó gyakorlatot a nemzetiségek üldözése is súlyosbította.

A „kettős elnyomás” kapcsán felmerül néhány érdekes kérdés az értelmezés során. Mindenekelőtt érdemes szélesebb perspektívában összehasonlítani az első világháborút követően, az „államot a nemzetnek” korszakban Közép-Kelet-Európában alkalmazott kisebbségi politikákat. Az olaszországihoz leginkább hasonlító helyzetnek a lengyelországi tűnik, és ezen belül is az ukrán kisebbséggel szemben folytatott elnemzetietlenítő politika. A kormányzat ebben az esetben is erőszakos asszimilációs politikát választott, amely az ukránok és a lengyelek közötti óriási kulturális és társadalmi különbségből indult ki. Úgy vélték, végre lehet hajtani az előbbieket integrálását nemzeti identitásuk eltörlésével; az olasz fasiszták is hasonló megoldást javasoltak a szlovének és a horvátok kárára, akiknek gyengének tartották a nemzeti tudatát, mivel egy olyan hajszálvékony vezetői réteg által létrehozott identitásnak gondolták, amely a rezsim, illetve már ezt megelőzően a háborút azonnal követő katonai megszálló hatóságok intézkedései nyomán szinte teljesen eltűnt.

Szűkebb megvilágításban felmerül a rasszizmus kérdése. A fasiszta által képviselt irányvonal radikális idegengyűlölet volt, vagy pedig valódi „határ menti rasszizmusról”¹⁵ beszélhetünk? Ezt csakis összetett formában lehetséges megválaszolni.

A nyelvhasználat során az olasz nacionalisták már a háború előtt teljesen dehumanizálták az ellenfelet – ami a rasszizmus előfutáira jellemző –, és különösképpen hangsúlyozták a faji különbséget. Ruggero Timeus az alábbiakat írta: „A szlávokkal nincs választási küzdelem. Két különböző nyelvű, fajú ellenséges hadsereg, két egymással a másik kiirtásáig harcoló nemzet között nem lehet vita.”¹⁶ Mussolini a maga részéről 1920-tól kezdve nem ódzkodott a rasszista szóhasználatról, és azon belül a lehető legvulgárisabb szavak alkalmazásától: „Az olyan barbár és alsóbbrendű fajjal szemben, mint a szlávoké, nem a jutalmazás, hanem a büntetés politikáját kell folytatni. (...) Úgy vélem, könnyen fel lehet áldozni 500 ezer barbár szlávot 50 ezer olaszért.”¹⁷

14 Schiffrer, 1946; Verginella, 2008; Pupo, 2009.

15 Verginella, 2011.

16 Timeus, 1929. 154.

17 Bon, 1985. 30–31.

Azon összetett kulturális, pszichológiai, antropológiai stb. elemek közül, amelyek általában a rasszizmust jellemzik, a szlávellenesség esetében hiányzott a biológiai, vagyis az egyik meghatározó elem. Érthető ez egy olyan környezetben, mint amilyen az Adriai-tenger keleti partvidéke volt, ahol még a politikailag és nyelvileg olasz közösségekben is megszokott volt korábban az egymás közti keveredés. A barbárral szembeállított „nemes latin vér” felsőbbrendűségét hirdető nacionalisták kardoskodása egyáltalán nem befolyásolta a vegyes házasságok gyakorlatát, ami nemhogy problémák nélkül folytatódott, hanem az olasz hatóságok még ösztönözték is, mivel a fájdalommentes asszimiláció legfőbb módszerének tartották. Magától értetődően ebben az esetben egyirányú keveredésről beszélünk: olasz férfi és szláv nő között, amely egy több évszázados társadalmi felemelkedési szokásnak felelt meg.

Ami az „idegeneknek” – még ha sok esetben csak más nyelvet beszélők voltak – a fasiszta hatalmi rendszerbe történő integrálását illeti, a rezsim két elgondolás között ingadozott. Az egyik, az óvatos elképzelés szerint a fasiszta milícia és a carabinieri (csendőrök) egyes egységeibe be kell venni „idegeneket” is, hogy a vidéki szlovén és horvát közösségeket jobban ellenőrizni lehessen. A másik álláspont a bizalmatlanságon alapult egy olyan világgal szemben, amelyet még mindig nem tudnak megtörni, különösen vidéken. A fasiszta gyakorlat gyors megszűnése nem teszi lehetővé annak megállapítását, milyen irányt választottak volna hosszú távon, ami historiográfiai szempontból számos olvasatot tett lehetővé. Van ugyanis olyan vélemény, amely szerint a szláv világba történő beszivárgás marginális jelentőséggel bírt a „felsőbbiséget hangsúlyozó és szeparációpárti” irányvonalhoz képest, amely még az olaszosítás befejeztével is – bizalmatlanságából adódóan – távolságot akart tartani az olaszok között: a született olaszok – vagy az osztrák időkben olaszvá válók –, illetve az „etnikai helyreállítás” új eredményei nyomán asszimilálódtak között.¹⁸ Ezzel szemben mások kiemelik, hogy ha más módon is, mint ahogy a rezsim vezetői szándékoztak, de „a szlovéneket és a horvátokat ugyanolyan átalakító folyamat alá kell vetni, mint a félsziget többi olasz polgárát”, amelynek a célja a fasiszta „új ember” létrehozása.¹⁹

Legvégül vita tárgyát képezi az eredményesség kérdése, amely szintén meglehetősen ellentmondásos. Ismert, hogy a fasiszta politika – a gazdasági nehézségek mellett – kivándorlási hullámot indított el, amely több tízezernyi szlovént és horvátot érintett.²⁰ Tízezrek érdekből vagy kényszerből asszimilálódtak. Mindezek ellenére a szláv nyelvű lakosság létszáma gyakorlatilag állandó volt, a második világháború előestéjén nagyjából azon a szinten állt, mint az 1920-as évek elején, és alig volt kisebb, mint 1910-ben, habár jelentős helyi változásokat mutatott.²¹ Látványos volt ugyanis a városi közösségek létszámbeli csökkenése, miközben az agrárvidékek népessége nem zsugorodott, sőt néhol akár növekedett is. A fasiszta politika tehát megakadályozta, mi több, elkezdte megfordítani a szlovének és a horvátok

18 Vinci, 2011b.

19 Cattaruzza, 2007. 184.

20 Purini, 2010. 146–169.

21 Purini, 2010. 170–175.; Krasna, 2000.

gyarapodásának folyamatát, amely a Habsburg-uralom utolsó évtizedeiben olyannyira aggasztotta az olasz hazafiakat, hogy az irredentizmus felé terelte őket, mindazonáltal nem befolyásolta lényegesen a kisebbségek alapvető viszonyait.

Hasonló jellegű adatok mutatják, hogy az „etnikai helyreállítás” politikája szintén kudarcot szenvedett, legalábbis a kitűzött célokhoz képest. A sikertelenség okairól viták bontakoztak ki. Legalább három tényezőt lehet megemlíteni. Az időt, mivel az asszimilációs folyamatokhoz, még ha ezeket erőltetik is, hosszabb időre van szükség, mint az elűzéshez. Az előzetes elgondolások hibás mivoltát, ugyanis a szlovén és a horvát nemzeti identitás sokkal erősebbnek bizonyult, mint ahogy feltételezték. Legvégül a fasiszta totalitarizmus korlátait, mivel összességében képtelen volt arra, hogy behatoljon a városon kívüli világba.

Annak ellenére, hogy a fasiszta elnemzetietlenítő politika sikertelen volt, néhány figyelmet érdemlő dolgot ért, habár a tervekhez képest ellenkező hatású. Az olaszok, illetve a szlovének és horvátok közötti nemzeti vetélkedés már évtizedek óta jelen volt, de a fasiszta üldözés kegyetlensége felerősítette a szembenállást. A faszizmus megpróbálta meggyőzni a helyi lakosságot, hogy Olaszország és a faszizmus azonos, ezzel azonban azt érte el, hogy a szlovének és a horvátok körében kollektív elégedetlenség alakult ki, amely az elnyomás megszűntével azonnal felszínre tört. Először csak kisebb csoportosulások próbáltak titokban, a terrorizmus útját választva, egyrészt egyes olasz antifasiszta szervezetekkel, másrészt a jugoszláv titkosszolgálatokkal együttműködve szembeszegülni a rendszerrel.²² A fasiszta elnyomás az 1930-as és 1941-es nagy perekkel letörte az ellenállást. A példának azonban komoly visszhangja lett a kisebbségi lakosság soraiban, majd tömeges irredenta érzés terjedt el közöttük, amit a későbbiekben a szlovén és a horvát felszabadítási mozgalom használt ki.

Az intoleráns politikai atmoszféra a keleti határon a faji törvények kibocsátásakor érte el a csúcspontját. Ezek a törvények a rezsím politikai döntéseiből következtek, és az 1930-as évek végi, úgynevezett „totalitárius fordulathoz” kötődtek. Venezia Giuliában rendkívül pusztító következményekkel jártak, különösképpen Triesztben és Fiumében, mivel ezekben a városokban jelentős zsidó közösség élt. Triesztben a faji törvények hatása földrengéssel ért fel a vezető gazdasági réteg körében – mivel a törvények érintették a nagy biztosítótársaságok befektetőit –, valamint a politikai életben is, ugyanis felborította a meglévő egyensúlyi helyzetet.²³ Fiumében a törvények különösen súlyosan érintették az 1920–1930-as években bevándorolt és „külföldiként” nyilvántartott zsidókat, akik elvesztették az állampolgárságukat.²⁴ Pár kivételtől eltekintve a helyhatóságoknál, a pártban és a társadalomban kezdetét vette a besűgés, ami párját ritkította Olaszországban. Ez a polgári viselkedés mélyeséges elbarbárosodásának volt a jele, miközben a határ menti faszizmuson belül megerősödtek a nácizmushoz közeli elemek.²⁵

22 Puppini–Verginella–Verrocchio, 2003; Dini, 2004; Kacin-Wohinz, 1990; Kacin-Wohinz–Pirjevec, 1998.

23 Bon, 2000.

24 Pupo, 2018. 184–189.

25 Apih, 1966. 371–374.; Vinci, 2011a. 234–242.

Ezzel egy időben a Közép-Kelet-Európa feletti német hegemonia megerősödése a keleti határt újra Olaszország olyan területévé tette, amelyet a németiség veszélyeztet. A nyomásra, a német hegemoniára a rezsim válasza a római örökség mítoszának felélesztésével csak korlátozott lehetett, mivel a gazdaság már alárendelődött a német érdekeknek.²⁶ A határ menti fasizmus utolsó feléledése 1941 és 1943 közé tehető, amikor úgy tűnt, hogy az olasz–német agresszió „örökre” elpusztította a történelmi szláv ellenfelet, és a fasizmus megpróbálkozott az elfoglalt területek, Ljubljana, illetve Dalmácia birtokbavételével. Az új birodalmi berendezkedés valójában csak két évig tartott, hogy utána az egész olasz hatalmi rendszer összeomoljon.²⁷

Utolsó időszakában, 1943. szeptember 8. után a határ menti fasizmus csupán arra szorítkozott, hogy beszivárogyon a náci uralom által szabadon hagyott részekbe. Egész Olaszországban ez történt, de a keleti határ vidéke különbözött az ország többi részétől, ugyanis a Júlia-Alpoktól északra fekvő tartományokat az adriai partvidék hadműveleti területéhez sorolták, és ténylegesen kivonták az Olasz Szociális Köztársaság ellenőrzése alól, s így közvetlen német ellenőrzés alá kerültek.²⁸ Sőt mi több, a központban, Triesztben az önkormányzat irányításával olyan neves személyeket bíztak meg, akiket a helyi vállalkozói réteg soraiból terjesztettek fel. Ők ugyan sokat profitáltak a fasiszta rezsim uralma alatt, de távol tartották magukat a Fasiszta Párttól, amelyet az új náci urak is nyíltan lenéztek, hiába támogatták fanatikusan a helyi fasiszták a náciakat elnyomó tevékenységük során.²⁹

A határ menti fasizmus utolsó epigonjai 1945 áprilisában arra fanyalodtak, hogy kalandos kompromisszumot kössenek a júliai Nemzeti Felszabadítási Bizottsággal és egy szlávellenes közös frontot hozzanak létre. A felajánlkozást azonban visszautasították, és a párt végül elsorvadt.³⁰

Fordította: Juhász Balázs

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadott források és szakirodalom

Alatri

1959 Alatri, Paolo: *Nitti, D'Annunzio e la questione adriatica (1919–1920)*. Milano, 1959.

Apih

1966 Apih, Elio: *Italia, fascismo e antifascismo nella Venezia Giulia, 1918–1943*. Bari, 1966.

Apollonio

2001 Apollonio, Almerigo: *Dagli Asburgo a Mussolini. Venezia Giulia 1918–1922*. Trieste, 2001.

26 Apih, 1966. 375–380.; Vinci, 2011a. 231–234.

27 Pupo, 2016.

28 Collotti, 1974; Stuhlpfarrer, 1979, Di Giusto, 2005.

29 Fogar, 1961; Pupo, 2010. 16–27.; Scocchi, 2016.

30 Pupo, 2010. 160–161.

Bon

1985 Bon, Silva: *Politica, regime e amministrazione in Istria*. In: *L'Istria fra le guerre. Contributi per una storia sociale*. A cura di Silva, Millo et al. Roma, 1985. 21–80.

2000 Bon, Silva: *Gli ebrei a Trieste, 1930–1945. Identità, persecuzione, risposte*. Trieste, 2000.

Bresciani

2017 Bresciani, Marco: *The Post-imperial Space of the Upper Adriatic and the Post-war Ascent of Fascism*. In: *Vergangene Räume – Neue Ordnungen. Das Erbe der multinationalen Reiche und die Staatsbildung im östlichen Europa 1917–1923*. Hrsg. v. Buchen, Tim – Grelka, Frank M. Frankfurt an der Oder, 2017. 47–64.

Bucarelli

2006 Bucarelli, Massimo: *Mussolini e la Jugoslavia (1922–1939)*. Bari, 2006.

Burgwyn

1993 Burgwyn, H. James: *The Legend of the Mutilated Victory: Italy, the Great War and the Paris Peace Conference, 1915–1919*. Westworth, 1993.

Cattaruzza

2007 Cattaruzza, Marina: *L'Italia e il confine orientale*. Bologna, 2007.

Collotti

1974 Collotti, Enzo: *Il Litorale Adriatico nel nuovo ordine europeo 1943–45*. Milano, 1974.

Di Giusto

2005 Di Giusto, Stefano: *Operationszone Adriatisches Küstenland. Udine, Gorizia, Trieste, Pola, Fiume e Lubiana durante l'occupazione tedesca, 1943–1945*. Udine, 2005.

Dini

2004 Dini, Sergio: *Il Tribunale speciale per la difesa dello Stato e l'irredentismo slavo*. In: *Qualestoria*, 32. (2004) 1. sz. 65–80.

Fogar

1961 Fogar, Galliano: *Sotto l'occupazione nazista nelle provincie orientali*. Udine, 1961.

Guerri

2019 Guerri, Giordano Bruno: *Disobbedisco. Cinquecento giorni di rivoluzione: Fiume 1919–1920*. Bologna, 2019.

Kacin-Wohinz

1990 Kacin-Wohinz, Milica: *Prvi antifašizem v Evropi. Primorska 1925–1935*. Koper, 1990.

Kacin-Wohinz–Pirjevec

1998 Kacin-Wohinz, Milica – Pirjevec, Jože: *Storia degli sloveni in Italia, 1866–1998*. Venezia, 1998.

Ledeen

1977 Ledeen, Michael: *The First Duce: D'Annunzio at Fiume*. Baltimore, 1977.

Krasna

2000 Krasna, Francesca: *Alcune osservazioni in merito al „Censimento riservato” degli „alloglotti” del 1939*. In: *Annales. Series Historia et Sociologia*, 10. (2000) 2. sz. 383–392.

Melchionni

1981 Melchionni, Maria Grazia: *La vittoria mutilata*. Roma, 1981.

Millo

2012 Millo, Anna: *Fra Trieste, Roma e Washington. Note su Fulvio Suvich e la politica estera italiana durante il fascismo*. In: *Italogramma*, 4. (2012) 405–415.

Monzali

2009 Monzali, Luciano: La politica estera italiana nel primo dopoguerra 1918–1922. Sfide e problemi. In: *Italia contemporanea*, 62. (2009) 256–257. sz. 379–406.

2015 Monzali, Luciano: *Gli italiani di Dalmazia e le relazioni italo-jugoslave nel Novecento*. Venezia, 2015.

Parlato

2010 Parlato, Giuseppe: Mussolini, D'Annunzio e l'impresa di Fiume. In: *Fiume, D'Annunzio e la crisi dello stato liberale in Italia*. A cura di Pupo, Raoul – Todero, Fabio. Trieste, 2010. 109–121.

Pupo

2009 Pupo, Raoul: Alcune osservazioni su storici di campagna e storici di città lungo le sponde adriatiche. In: *Contemporanea*, 12. (2009) 2. sz. 405–412.

2010 Pupo, Raoul: *Trieste '45*. Roma–Bari, 2010.

2011 Pupo, Raoul: Il fascismo di confine. Una chiave interpretativa per un approccio comparativo. In: *Storia e regione*, 20. (2011) 1. sz. 11–19.

2016 Pupo, Raoul: La catastrofe dell'italianità adriatica. In: *Qualestoria*, 44. (2016) 2. sz. 107–123.

2017 Pupo, Raoul: Logiche della violenza politica nel dopoguerra del Novecento nell'Adriatico orientale. Una ricognizione preliminare. In: *Storia e problemi contemporanei*, 74. (2017) 4. sz. 15–40.

2018 Pupo, Raoul: *Fiume città di passione*. Roma–Bari, 2018.

Puppini–Verginella–Verrocchio

2003 Puppini, Marco – Verginella, Marta – Verrocchio, Ariella: *Dal processo Zaniboni al processo Tomažič. Il tribunale di Mussolini al confine orientale, 1927–1941*. Udine, 2003.

Purini

2010 Purini, Piero: *Metamorfosi etniche. I cambiamenti di popolazione a Trieste, Gorizia, Fiume e in Istria 1914–1975*. Udine, 2010.

Schiffner

1946 Schiffner, Carlo: *Sguardo storico sui rapporti fra italiani e slavi nella Venezia Giulia*. Trieste, 1946.

Scocchi

2016 Scocchi, Raffaella: Il PFR a Trieste. Premesse per una ricerca. In: *Qualestoria*, 44. (2016) 2. sz. 25–49.

Stelli

2017 Stelli, Giovanni: *Storia di Fiume dalle origini ai giorni nostri*. Pordenone, 2017.

Stuhlpfarrer

1979 Stuhlpfarrer, Karl: *Le zone d'operazione Prealpi e Litorale adriatico, 1943–1945*. Gorizia, 1979.

Timeus

1929 Timeus [Fauro], Ruggero: *Scritti politici (1911–1915)*. Trieste, 1929.

Verginella

2008 Verginella, Marta: Il paradigma città/campagna e la rappresentazione dualistica di uno spazio multietnico. In: *Contemporanea*, 11. (2008) 4. sz. 779–792.

2011 Verginella, Marta: Antislavismo, razzismo di frontiera? In: *Aut aut*, 60. (2011) 349. sz. 30–49.

Vinci

2011a Vinci, Anna Maria: Il fascismo al confine orientale. Appunti e considerazioni. In: *Storia e regione*, 20. (2011) 1. sz. 20–39.

2011b Vinci, Anna Maria: *Sentinelle della patria. Il fascismo al confine orientale 1918–1941*. Roma–Bari, 2011.

Vivarelli

1991 Vivarelli, Roberto: *Storia delle origini del fascismo. L'Italia dalla grande guerra alla marcia su Roma*. Bologna, 1991.

RAOUL PUPO

ON THE BORDERS OF ITALY

THE "FRONTIER FASCISM"

The essay analyses which factors contributed to the birth of "frontier fascism", this phenomenon how evolved during the fascist regimes, what effects had on the movement and on the political choices of the regime outside the Venezia Giulia Region and how efficient was in realizing its objectives.